MAH/MUL/03051/2012
ISSN:2319 9318

Peer reviewed

Vidyawarta®

Issue-47, Vol-01, July to Sept. 2023
Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

Editor
Dr.Bapu G. Gholap

MAH/MUL/ 03051/2012
ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता (TM)

July To Sept. 2023
Issue 47, Vol-01

Date of Publication
01 July 2023

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

13) Impact of Private Life Insurance Players on Life Insurance Corporation of India ...
Dr. Tarkeshwar Pandey, Lucknow ||62

14) JOURNEY TOWARDS A CASHLESS SOCIETY
Dr.Tarun Babu, DISTRICT- BULANDSHAHR, U.P. ||68

15) Isolation and Identification of Soil Fungi from the Paddy Crop Fields Of Bilaspur (C.G.)
Varsha Lakra, N.K. Singh, Mungeli, Chhattisgarh ||71

16) भारतीय राज्यघटना आणि उद्येशपत्रिका Indian Constitution & Preamble
प्रा. डॉ. जगदीश देशमुख, ता. जी. उस्मानाबाद ||75

17) मराठी साहित्यात विसाव्या शतकातील मराठी आत्मचरित्रांचे स्थान अभ्यासून त्यातील ...
श्री. जतिन रमेश कदम, ता.जि.पालघर ||77

18) 'पारध्याचं जीण' आत्मकथनातील समाजजीवन
श्रीम.प्रतिभा जतिन कदम, मा.डॉ.नानासाहेब श्यामराव यादव, मुंबई ||83

19) स्त्रीलिखित पौराणिक कादंबरी: संकल्पना व स्वरूप
प्रा. डॉ. अंशुमती राजेंद्र काहाणे, जिल्हा अमरावती ||87

20) बाबाराव मुसळे यांचे कथालेखन : एक अभ्यास
प्रा. संजय तुकाराम निचिते, जि. ठाणे ||91

21) राष्ट्रीय शिक्षा नीति – २०२० (NEP – २०२०)
डॉ. डी.एम. तिड़के, गोंदिया (महा.) ||100

22) गांधी दृष्टि तथा पर्यावरण संरक्षण
अविनाश कुमार, डा. संजय कुमार पांडेय ||104

23) गोस्वामी तुलसीदास का व्यक्तित्व और कृतित्व: सामाजिक कल्याण
Dr. Kamlesh Duhan, Nalwa-Hisar (Haryana) ||108

24) पं० दीनदयाल उपाध्याय का जीवन–दर्शन एवं एकात्म मानववाद
कृष्ण कुमार, गोरखपुर ||112

25) मुगलकाल में ग्रामीण एवं नगरीय समाज की सामाजिक एवं ऐतिहासिक अनुशीलन
मधु तिवारी, ग्वालियर (म.प्र.) ||115

www.vidyawarta.com/03 http://www.printingarea.blogspot.com

७) तत्रैव, पृ.७
८) तत्रैव, पृ.६
९) तत्रैव, पृ.१०
१०) तत्रैव, पृ.९
११) तत्रैव, पृ.१४
१२) तत्रैव, पृ.१८
१३) तत्रैव, पृ.१९
१४) तत्रैव, पृ.३३
१५) तत्रैव, पृ.४४
१६) तत्रैव, पृ.१६,७५
१७) तत्रैव, पृ.९८,९९
१८) तत्रैव, पृ. १२,१३
१९) तत्रैव, पृ.१६ ते २०
२०) तत्रैव, पृ.२३
२१) तत्रैव, पृ. २५
२२) तत्रैव, पृ.२३
२३) तत्रैव, पृ. २४
२४) तत्रैव, पृ.४,२५
२५) तत्रैव, पृ.२५
२६) तत्रैव
२७) तत्रैव, पृ.२६
२८) तत्रैव, पृ.२७
२९) तत्रैव
३०) तत्रैव, पृ.२८,२९
३१) तत्रैव, पृ.२९
३२) तत्रैव, पृ.३०
३३) तत्रैव, पृ.३१
३४) तत्रैव, पृ.४१
३५) तत्रैव, पृ.२६,४४
३६) तत्रैव, पृ.४४
३७) तत्रैव, पृ.४७
३८) तत्रैव, पृ.४७,४८
३९) तत्रैव, पृ.५२,६१
४०) तत्रैव, पृ.६१
४१) तत्रैव, पृ.६४
४२) तत्रैव, पृ.७० ते ७२
४३) तत्रैव, पृ.८० ते ८४
४४) तत्रैव, पृ.७८ ते ८१
४५) तत्रैव, पृ.८६
४६) तत्रैव, पृ.६४
४७) तत्रैव

19

स्त्रीलिखित पौराणिक कादंबरी: संकल्पना व स्वरूप

प्रा. डॉ. अंशुमती राजेंद्र काहाणे
मराठी विभाग प्रमुख,
श्रीमती राधाबाई सारडा महाविद्यालय, अंजनगाव सुर्जी, जिल्हा अमरावती

****

प्रास्ताविक:—

पौराणिक कांदबरीची निर्मितीप्रक्रिया व त्याकडे बघण्याचा लेखक—वाचक यांचा दृष्टीकोन लक्षात घेता मराठी पौराणिक कादंबरी मुख्यत: पुराणांपेक्षा रामायण आणि महाभारत या महाकाव्यांना अधिक अनुसरतांना दिसते. तथापि हेही तेवढेच खरे आहे. याची दुसरी बाजू म्हणजे स्त्रिलिखित पौराणिक कांदबऱ्यांची संख्यात्मक पडझड असल्याचे जाणवते. पौराणिकतेच्या दशष्टिकोनातून पुरूष लेखकांनी बहुसंख्य कांदबऱ्या लिहिल्या आहेत. असेच चित्र पौराणिक कांदबरीच्या संदर्भात दिसून येते.

पौराणिक कांदबरीत महाकाव्ये आणि पुराणकथा या एकमेकांत इतक्या एकजीव झाल्या आहेत की त्यांना वेगळं करता येत नाही. त्यामुळेच या स्वरूपाच्या कांदबऱ्यांना 'पौराणिक' हा शब्द चिकटला आहे. परंतु तो दिशाभूल करणारा असल्याचे देखील जाणवते. मुळात ज्याप्रमाणे सामाजिक कादंबरीत समकालिन सामाजिक वास्तवाचा शोध घेतला जातो. त्याप्रमाणे पौराणिक कादंबरीतही पुराणकालीन किंवा ज्याला अतिप्राचीन काळातील म्हणता येईल अशा जीवन वास्तवाचा शोध घेण्याचा प्रयत्न देखील केला जाऊ शकतो. परंतु या कांदबरीला देखील सामाजिक संदर्भाच्या अनुषंगाने पौराणिक गोष्टींचा — घटनांचा विचार करणे अधिक उपयुक्त ठरत असते. असे एकूण स्त्रीलिखित पौराणिक कादंबरीचा आढावा घेतल्यानंतर चित्रण स्पष्ट

होते. अशा जीवन वास्तवाचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला जाऊ शकतो. मराठी कांदबऱ्यामध्ये असा प्रयत्न झालेला आहे. परंतु त्याची फारशी दखल घेतली गेली नाही. कारण जास्तीत जास्त लेखक रूढ कथा भागाचे पुन:कथन करण्यातच अधिक रमतात आणि त्यामुळे वेगळया वाटेने जाऊ पाहणारे प्रयत्न बेदखल होतात. मुळात पौराणिक कांदबरीच्या संदर्भात परंपरा अनुसरणारी कादंबरी आणि परंपरेला छेद देत पुराणकथेचा नवा अन्वयार्थ लावणारी म्हणून स्त्रीलिखित पौराणिक कादंबरीचा विचार करता येतो. अर्थात अरूणा ढेरे यांची 'उर्वशी', 'मैत्रेयी', लीला दीक्षीत 'स्वामी अपरान्ताचा', विजया जहागिरदार 'ययाति कन्या माधवी', तारा वनारसें, 'शामिनी', रेखा बैजल, 'युगावर्त', मधुवंती सप्रे 'द्रौपदी', रेणू देशपांडे, 'सम्राज्ञी', सुमती क्षेत्रमाडे, 'याज्ञसेनी', 'योगेश्वर श्रीकृष्ण', 'नल दमयंती', 'सत्यप्रिय गांधारी', शुभांगी भडभडे, 'पद्मगंधा', 'पूर्णविराम', आशा बगे, 'कुरूक्षेत्र', सरोजिनी शारंगपाणी 'ब्रम्हास्त्र', सुमती इनामदार 'अश्वत्थामा' हया कांदबऱ्यातून स्त्रीलेखिकेनी आधुनिक कालखंडात पौराणिक कांदबरीचा एक नवा अर्थ प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न कांदबरीकार करताना दिसतात. पौराणिक कादंबरीत काही नवे प्रयोग देखील स्त्री लेखिकेकडून होताना दिसून येतात.

अर्थात पौराणिक कादंबरी संदर्भात विचार करताना परंपरा अनुसरणारी कादंबरी आणि परंपरेला छेद देत पुराणकथेचा नवा अन्वयार्थ लावणारी कादंबरी अशा दोन दृष्टीने पौराणिक कादंबरीचा विचार करता येईल. परंतु मराठी लेखक आणि समीक्षक या संदर्भात केवळ गतानुगतिक आहेत असे एकूण चित्रण दिसून येते. त्यामुळे वाचकही नव्या आविष्काराकडे पाहताना बिचकतात की काय असे वाटते. अर्थात 'श्यामिनी' तारा वनारसे, 'धर्मयुध्द'— रविंद्र ठाकूर यांचे हे प्रयत्न दखलपात्र असूनही त्याची पुरेशी चर्चा मराठी समीक्षेत झालेली नाही. जेथे मराठीत लिहिल्या गेलेल्या कांदबऱ्यांची दखल घेतली जात नाही. तेथे अनुवादित कांदबऱ्यांची किती घेतली जाईल असा देखील प्रश्न उपस्थित होताना दिसतो. मराठी कांदबरीच्या दिडशे वर्षाच्या इतिहासात पौराणिक या सदराखाली येणारी कादंबरी बरीच उशीरा उदयास आली. तथापि उशीरा येऊनही तिने इतर कादंबरी प्रवाहाना मागे सारत लोकप्रियतेचे शिखर गाठलेले दिसून येते असे का घडले. याचे कारण प्रामुख्याने भारतीय मानसिकतेत दडलेले दिसून येते. या संदर्भात असे म्हटले जाते की, भारतीय माणूस पुराणकथा जगतो. रामायण—महाभारत कथा माहिती असतात. त्या कथा पुन्हा पुन्हा ऐकल्या आणि वाचल्या जातात. हिच मानसिकता लक्षात घेऊन अनेक लेखकांनी या स्वरूपाचे पौराणिक कादंबरी लेखन केलेले दिसून येते.

- **पौराणिक कादंबरीची संकल्पना:—**

प्रामुख्याने मराठीतील बहुतांश पौराणिक विषया वरील कादंबऱ्या खऱ्या अर्थाने रामायण आणि महाभारत यांच्या पलिकडे पौराणिक कादंबरी प्रवास करताना दिसून येत नाही.

खऱ्या अर्थाने पुराण, महाकाव्य, चरित्र, बखर या संकल्पना परस्परांशी संबंध दर्शविणाऱ्या स्वरूपाच्या असल्याचे दिसून येते. या सर्वांच्या सीमारेषा एकमेकांत मिसळलेल्या दिसून येतात असे अनेक उल्लेख देखील आपणास दिसून येतात. त्यामध्ये 'पुरा अपि नवम् तत् पुराणम्' असा उल्लेख देखील आढळून येतो. म्हणजेच कालदृष्ट्या जुने आहे. परंतु परिणामकारकतेच्या दृष्टीने नवे असल्याचे जाणवते. अर्थात जे प्राचीन परंपरेशी नातं प्रस्थापित करते ते पौराणिक असा देखील अर्थ त्या संकल्पनेचा प्रस्थापित केल्यांचे दिसून येते. तसेच भारतातील सर्वात प्राचीन लिखित कथा म्हणून आपणांस पुराणकथेकडे पाहावे लागते. तसेच अनेक विविध पौराणिक कथा धार्मिकतेच्या अनुषंगाने निर्माण झालेल्या दिसून येतात. याचीच परिणती म्हणून मराठी पौराणिक कादंबरीचा प्रवास या टप्प्यावर झालेला दिसतो.

पौराणिक हया संकल्पनेच्या संदर्भात विविध एकमत असल्याचे दिसून येत नाही. तरी पण काही अंशी त्यातील साम्य आपणांस शोधता येते. साठोत्तरी कालखंडात आपणांस अनेक वेगवेगळया विचारप्रवाहाचा आणि कादंबरी प्रवाहाचा विचार करावा लागतो. त्यात प्रामुख्याने सामाजिक कादंबरी, ऐतिहासिक कादंबरी, पौराणिक कादंबरी अशी मांडणी करणे या अनुषंगाने उपयुक्त ठरते. अर्थात पुरतन व पौराणिक व्यक्तीचे

चित्रण करणारी ती पौराणिक कादंबरी असे देखील म्हटले जाते. पौराणिक कादंबरीच्या मुळाशी मुख्यत: पुराणकथा व प्राचीन कथा असते. पुराणकथेला इंग्रजीत पर्यायी शब्द myth असा आहे. याचा अर्थ दंतकथा किंवा कल्पित कथा, खोटी, बनावट, कल्पनात्मक कथा असा करण्यात आला आहे. mythology चा अर्थ पुराणकथा किंवा पौराणिक कथा असा घेतला जातो. याचाच अर्थ ही कथा काल्पनिक, पिढयान् पिढया लोकमानसातून संक्रमित झालेली अशी कथा असते.

पौराणिक कादंबरी संदर्भात चर्चा करताना खऱ्या अर्थाने मराठीतील बहुतांश पौराणिक विषयावरील कादंबऱ्या या रामायण—महाभारत तसेच भागवतपुराण यांच्या पलिकडे विचार मांडल्याचे दिसत नाही. त्या संदर्भात मांडणी करताना वसंत आबाजी डहाके म्हणतात. "रंजक पध्दतीने कथा सांगणे, पौराणिक व्यक्तीचे पुनर्मुल्यमापन करणे, आधुनिक जीवनातील व्यक्तीचा वेध घेण्यासाठी पौराणिक व्यक्तीचा आणि कथांचा अवलंब करणे, आधुनिक काळातील विचार अथवा दश्ष्टीकोन पौराणिक व्यक्तीच्या व त्याच्या वर्तनाच्या चित्रणातून व्यक्त करणे, परंपरने चालत आलेली नैतिक भूमिका ठरविणे असे विविध उद्देश या लेखनामागे दिसतात. मात्र एखाद्या पुराणकथेचा वेध घेऊन मानवी व्यवहारांवर आणि विचारांवर प्रकाश टाकणे अथवा कथागत व्यक्तीचा काळ व त्याकाळातील वास्तव तपशीलाने उभे करणे याकडे लेखकांचे लक्ष गेलेले दिसत नाही."[१]

पौराणिक कादंबरी संदर्भात खऱ्या अर्थाने डहाकेचे मत बघितल्यास लक्षात येते की त्या संदर्भात तारा वनारसे यांच्या 'श्यामिनी' या कादंबरीचा उल्लेख आवर्जुन करणे या ठिकाणी गरजेचे आहे.

पौराणिक कादंबरी म्हणजे पुराणकाळातून आपल्याला अतिप्राचीन भारतीय संस्कृती आणि तिचा इतिहास याचा उलगडा होत असतो. पौराणिक कादंबरी या नोंदी धार्मिक भावनेतून करीत असल्याचे दिसून येते. पुराणामध्ये खऱ्या अर्थाने वंश परंपरेला महत्त्व प्राप्त झालेले दिसून येते. यावरून तत्कालिन सामाजिक, सांस्कृतिक, राजकीय, धार्मिक, आर्थिक असा विस्तृत कालपट देखील आपल्यासमोर उलगडताना दिसून येतो. असे म्हणणे या संदर्भात उचित ठरेल. 'पौराणिक' तेच्या संकल्पने संदर्भात अनेक विविध दृष्टिकोन स्पष्ट होताना दिसून येतात.

- **पौराणिक कांदबरीचे स्वरूप:—**

प्रामुख्याने १९७५ नंतरच्या स्त्रीलिखित पौराणिक कादंबरीच्या स्वरूपासंदर्भात विचार केल्यास समाजवास्तवाच्या अनुषंगाने पौराणिक कादंबरीच्या स्वरूपाचे अवलोकन केल्याशिवाय समाज, संस्कृती आणि बदलते संदर्भ या अनुषंगाने पौराणिक कादंबरीच्या स्वरूपाचा उलगडा करणे महत्त्वाचे आहे. पुराण व पौराणिक कादंबरी यांचा खूपच जवळचा संबंध असलेला दिसून येतो. पौराणिक कादंबरीकार हिंदू धर्माचा प्राचीन वारसा सांगणारी अठरा पुराणे, रामायण, महाभारत या खंडकाव्यातून कथाबीज घेऊन कादंबरीची रचना करत असतो, असे आपणांस म्हणता येईल. व्यक्ती, घटना, प्रसंग हे पुराणातील असले तरी लेखक आपल्या प्रतिभा सामर्थ्याचा वापर करून तो कादंबरीला वाचनीय बनवित असतो. त्यामुळे ती कलाकृती खऱ्या अर्थाने सर्वसामान्य वाचकांच्या पसंतीस उतरताना दिसून येते.

पुराणकथाकारांनी भूतकाळातील घटनाबाबतच्या वाटणाऱ्या जिज्ञासेतून या घटना, घडामोडीचा शोध घेतलेला दिसतो. पुराणकथाकारांनी प्रत्यक्ष घटनांना अलौकिक समजून आदर्शरूप दिल्याने त्यांना धार्मिक अंग प्राप्त झालेले दिसून येते. या सर्व पुराणकथांमधून अतिप्राचीन भारतीय संस्कृतीचे दर्शन झाल्याचे दिसून येते. या अनुषंगाने पौराणिक कादंबरीची निर्मिती झाल्यामुळे संस्कृती, धर्म, इतिहास, समाज याचे एक नाते प्रस्थापित झाल्याचे दिसून येते.

मुख्यत: १९७५ नंतरच्या पौराणिक कादंबरीचा विचार केला तर साठोत्तरी कालखंडात निर्माण झालेली पौराणिक कादंबरीची परंपरा या कालखंडात थांबलेली दिसते. मराठीतील पौराणिक कादंबरीचे स्वरूप सर्वसाधारणपणे एकसारखेच असल्याचे दिसून येते. पुराण वाङ्मयात आलेले कथानक समकालीन वाचकप्रिय शैलीत मांडले गेले आहे.

हिंदू धर्म त्यातील देवदेवता ही मुख्यत: पौराणिक कादंबरीच्या संदर्भात कार्यरत असलेली दिसून येतात.

मराठी साहित्यात पौराणिक कादंबरी ही पुराण वाङ्मयातील आशयावर आधारलेली मराठी भाषेतील दीर्घ स्वरूपाची कथात्म कलाकृती असते असे म्हटले जाते.

सुमती क्षेत्रमाडे यांच्या 'योगेश्वर श्रीकृष्ण' या कादंबरीतून कौरव–पांडव यांचा संघर्ष व त्यातील श्रीकृष्णाची भूमिका यांचे मिश्रण आलेले दिसून येते, "अमावस्येची रात्र संपली, युध्दाचा सतरावा दिवस उजाडला प्रात:काली नित्याप्रमाणे आपआपली आन्हिके उरकून अग्नी, सूर्याची उपासना करून सैन्य रणागंणावर आलेकृ आणि हा बिचारा दुर्योधन ऋजुयोध्दी' मारल्या गेल्याने यज्ञात अवभ्रत स्नानाने जसा पापी मनुष्यही पवित्र होतो तसा हा धर्मयुध्द करीत असता मरण पावल्याने हा पवित्र होऊन स्वर्गात जाईल".[२] वरील प्रसंगावरून आपणांस कौरव– पांडवातील अखेरचा रणसंग्राम चित्रित होतो. या रण संग्रमातील सतराव्या दिवसाच्या संघर्षाचे रोमहर्षक चित्रण सुमती क्षेत्रमाडे करताना दिसून येते.

अरूणा ढेरे यांची 'मैत्रेयी' ही कादंबरी एका ब्रम्हवेत्त्याच्या बुध्दिमान पत्नीची कथा सांगते आहे. हा ब्रम्हवेत्ता त्याच्या जीवनाकडे व समाजजीवनात घडणाऱ्या घटनांकडे तो कोणत्या दृष्टीकोनातून पाहतो किंवा तो या संदर्भात कसा विचार करतो आणि त्याच्या पत्नीचे विचार कशा स्वरूपाचे आहेत व तो आयुष्याकडे कशा पध्दतीने पाहतो. पती–पत्नी यांच्या विचारातील विरोधाभास या कादंबरीत चित्रित करण्याचा प्रयत्न लेखिका करताना दिसते. अशा स्वरूपाच्या कादंबरीतील आशयाचा अभ्यास केल्यास लक्षात येते की कधी कधी कौटुंबिक उदाहरणांना कवेत घेत तर कधी समग्र वैश्विक प्रश्नांना हात घालताना कादंबरीकार दिसतात. यातूनच हे स्पष्ट होते की, पौराणिक कादंबरीचे स्वरूप किती व्यापक स्वरूपाचे आहे.

'मैत्रेयी' नावाच्या एका बुध्दिमान वानप्रस्थाश्रमी जीवनाच्या दर्शतातून ही 'मैत्रेयी' याज्ञवल्क्य नावाचा ऋषीची दुसरी पत्नी आहे. तो एक ऋषी असून त्याची कात्यायनी ही पहिली पत्नी आहे. जनक राजाच्या राजदरबारातील राजप्रधान मित्राची ही मुलगी होय. त्याच दरबारात याज्ञवल्क्याची चर्चा ऐकून त्यांच्या ज्ञानाने मोहित होऊन 'मैत्रेयी' आपल्या ऐहिक सुखाचा त्याग करून याज्ञवल्क्याचा स्वीकार करते.

विजया जहागिरदार यांच्या 'ययातिकन्या माधवी' या [illegible] महाभारतातील माधवीची कथा सांगितलेली आहे. [illegible] ऋषीकडून विद्याग्रहण करणारा [illegible] गुरूऋणातून मुक्त होण्यासाठी त्याला [illegible] दिसतो. गुरूदक्षिणा नाकारतो तेव्हा विश्वामित्र [illegible] त्याला सांगतो की, 'तू मला [illegible] श्वेत अश्व गुरूदक्षिणा म्हणून दे' [illegible] आपली सुटका करण्यासाठी तो [illegible] मित्राकडे जातो. गरूडाने सांगितल्याप्रमाणे [illegible] तीन राजांकडे माधवीला ठेवून हे [illegible] अश्व मिळवतो.

[illegible] महाभारतातील कथेच्या आधारे स्त्री [illegible] स्त्रीच्या शोषणाचा आणि शोषण [illegible] सनातन गोष्ट लिहिली आहे.

- **समारोप:—**

[illegible] कादंबऱ्याच्या स्वरूपाच्या [illegible] त्या कांदबऱ्या संदर्भातील विविध [illegible] दिसून येतात. त्याच प्रमाणे पौराणिक [illegible] मराठी कादंबरीपेक्षा विविध [illegible] करताना देखील दिसून येते. अर्थात [illegible] स्वरूप तपासतांना मुख्यत: [illegible] आणि कादंबरी वाचकाचा दृष्टिकोन [illegible] संदर्भात देखील एकूण मांडणी [illegible] केलेले दिसून येतो.

[illegible] कादंबरी महाभारत–रामायण [illegible] विषयाच्या संदर्भात भाष्य करीत [illegible] लेखक खऱ्या अर्थाने जागतिकी [illegible] असल्याचे दिसून येते. लेखिकेचे [illegible] तिच्या अवतीभोवती असणारे प्रश्न [illegible] कालखंडातील प्रश्न यांच्यात खऱ्या [illegible] भिन्नता असलेली जाणवते, पौराणिक [illegible] ऐकीव माहितीचा आधार घेऊन [illegible] मांडलेली आपणास दिसून येते, हे [illegible] काळाच्या संदर्भात अनुभवाचे [illegible] लेखिकेला कसरत करावी लागते असे दिसून येते.

□□□